

Eesti Õigeusu Kiriku autokefaalia kui võimalus normaliseerida õigeusu olukorda Eestis

Olen tänulik, et pakuti ettekannet autokefaalia teemal, sest enne meie kevadist kirikukogu paluti kogudustel anda koguduse üldkoosoleku seisukoht, kuidas hoida sidet emakirikuga, kuidas üldse edasi liikuda. Ja meie, Nõmme koguduse¹ vaimulikud, lugejad, lauljad ja enamus koguduse üldkoosolekust tegime ettepaneku otsida teid autokefaalia poole. Niisiis, autokefaalia kui võimalus normaliseerida õigeusu olukorda Eestis. Siin on kaks olulist mõistet kohe pealkirjas. Esiteks, kui midagi normaliseerida, siis järelikult olukord ei ole normaalne. Ja teine moment, et see autokefaalia ei ole eesmärk omaette, vaid vahend kiriku elu korraldamiseks.

Mina tutvustaksin oma nägemust, mis on siis see põhiline ebanormaalsus. Kõik me muidugi tunneme seda pingelist olukorda suhetes riigiga, aga minu seisukohast see on ainult sümptom ja tegelik haigus, tegelik ebanormaalsus on just nimelt see juba 30 aastat kestnud ühtsuse puudumine Eesti õigeusus.

Kui üritada ühtsust taastada, normaliseerida, siis minu veendumuse kohaselt, suhted riigiga lähevad iseenesest paika. Niisiis, nagu ütleb apostel Peetrus oma esimeses läkituses: "Käes on aeg kohtumõistmisel alata Jumala kojast" (1 Pe. 4: 17), siis mina näen selles riigi pitsitamises praegu tegelikult Jumala kätt, kes kutsub meid meelearandusele ja olukorra parandamisele.

Niisiis, minu silmis on eesmärk kiriku ühtsuse taastamine ja autokefaalia võiks olla üks põhiline vahe-eesmärk, mille poole liikudes saaks taastada õigeusu ühtsuse Eestimaal. Tuletades meelde, et täna esitas Kiievi vaimuliku akadeemia esindaja omas ettekandes tsitaadi Johannese evangeeliumist. Ma natuke pikendan seda. See on Kristuse palvest oma Isa poole. Tsiteerin: "Et kõik oleksid üks, nii nagu sina, Isa, minus ja mina sinus, et nemadki oleksid üks meis". Ja edasi: "Et nad oleksid üks nii, nagu meie oleme üks. Mina neis ja sina minus, et nad oleksid täielikult üks" (Jh. 17: 21–23).

Kiriku ühtsuse tähtsust väljendab ju ka meie Nikaia-Konstantinoopoli usutunnistus, kus kiriku põhilisteks omadusteks on neli tuntud omadust: üks, püha, kogulik ja apostlik kirik. Ühtsus on nendest kõige esimeseks seatud, sest kirikul on üks pea – Kristus, ja kirik peaks olema üks. Muidugi ühtsusel on erinevad tasandid: õpetuse

---

¹ MPEÕK Tallinna Nõmme Ristija Johannese kogudus (vt: <https://www.nommejohannese.ee/> (vaadatud 12.03.2025) (toim. märkus)).

ühtsus, armulaua ühtsus ja ka kirikukorralduslikult on siis administratiivne ühtsus. Üks piiskop, üks kiriklik territoorium – nii peaks tegelikult olema.

Mulle tundub, et me oleme kuidagi leppinud liiga kergekäeliselt selle olukorraga, mida patriarhaadid kirikurahu taastamise või kirikurahu säilitamise eesmärgil Zürichis sõlmisid 1996, et Eestis lubada äärmise *oiconomia* ehk siis äärmiselt pehme kaanonite kasutamise tulemusena, kaks paralleelset jurisdiktsiooni. See lahendas ühe probleemi tollel ajal – armulaua ühenduse katkemise Konstantinoopoli ja Moskva patriarhaadi vahel, mis oli siis kestnud veebruarist maini, kokku kolm kuud. Aga see ei lahendanud ei kirikukorralduslikke probleeme siin Eestis ja veel vähem kiriku omandiprobleeme, mis olid ka Zürichi kokkulepete osaks. Ei tekkinud meil ühist õigeusu tunnistamist, ei tekkinud meil ühist teenimist ja ennesõjaaegsetest kirikuvaradest jäime ka ilma.

Aga minu seisukoht on, et me oleme sellega liiga kergekäeliselt leppinud ja tegelikult ei olegi sisuliselt otsinud suhtlust ega lahendust, et seda olukorda 30 aasta jooksul parandada. Näiteks, kui tuua kõrvale, et apostlikkus oleks näiteks katkenud meie kirikus või nende kirikus, siis see neljas omadus usutunnistusest oleks meil kohe terava tähelepanu all. Kui apostlik järjepidevus oleks katkenud, siis seda kirikut ei võetaks enam tõelise õigeusu kirikuna. Samamoodi on katoosuse ehk kogulikkusega, ka pühadusega, aga ühtsuse kaotusega me kuidagi kergelt lepime. Ühtsust erinevate eesti õigeusu kirikute vahel pole. Ühtsus emakirikuga on – siis justkui sellest piisab. Aga kohapeal on kirik ikkagi lõhki, ühtsust ei ole – selle jätame kuidagi kahe silma vahele.

Minu seisukoht on, et eesmärgiks tuleks seada ühtsuse taastamine ja selle vahendiks võiks olla autokefaalia. Sest meie preestrid ei soovi minna Konstantinoopoli patriarhaadi alluvusse. Põhjuseks juba 50ndatel, tegelikult juba varasemalt, aga 1950ndatel aastatel ilmnes teravalt see uus-papismi, uus-paavstluse tendents nende eklesioloogia õpetuses, mida püha Sofroni Sahharov siis juba väga teravalt kritiseeris. Ja teiseks ei taha preestrid EAÕK-st Moskva Patriarhaadi jurisdiktsiooni alla minna, eriti siis praeguse “Vene maailma” õpetuse taustal – seda ei saa minu arvates isegi kristlikuks hereesiaks nimetada, see on pigem paganlik impeeriumi kultus, mis on võtnud endale natuke kiriklikud riided.

Minu tunnetus on selline, et selle 30 aastase kirikulõhe või kiriku jagunemise ajal ei ole otseselt olnud lõhet selles mõttes, et pärast 1996.a. maikuud ei ole olnud skismaatikuid, vaid mõlemad on oma autokefaalse emakiriku kaudu kogumaapealse kirikuga ühenduses. Aga nüüd see kohalik kirik on ju lõhki. Selles ebanormaalsuses on minu meelest toimunud tugevad muudatused võrreldes 1991. aastaga, kui mina selle kirikuga vabatahtlikult ühinesin. Tihtipeale tundub, et me ei ole enam maa sool ega selle maailma valgus. Eesti ühiskond ei võta meid vastu valgustajana. Pigem vastupidi: vaenlase või pimeduse toojana. Näiteks vaadates meie kiriku igapäevast

elu: ta on muutunud paratamatult teatud nišikirikuks, kirikuks vene kogukonna jaoks. Tänu Jumalale on ka eesti preestreid ja eesti koguduse liikmeid, aga ühtegi päris eesti kogudust meil ei ole. Nagu ka meie väljapoole suunatud või ühiskonnale suunatud üritused – need on kõik vene kogukonnale suunatud üritused: jõulupuu Vene kultuurikeskuses või Jumalaema kaitsmise laat jne. See kõik on ühest küljest normaalne, et vene inimestega tulebki tegeleda. Kõrvaltvaatajale tundub aga jällegi, et see ei ole universaalne kirik, vaid nišikirik, mis tegeleb ühiskonna ühe nišiga.

Minu veendumus on, et õigeusk ei tohiks olla nišikirik, vaid universaalne. Isa Juvenaliuse vägitööna on juba üle 30 aasta peetud eestikeelseid teenistusi meie peakirikus, katedraalis – Jumal tänatud, et nad toimuvad ja nii palju, kui mul oli võimalust, püüdsin abiks olla –, aga 30 aasta jooksul on neist osa võtnud, kui ma ei eksi, umbes 30–40 inimest ja see on alla 0,01% pealinna eestlastest. See näitab, et tegelikult on see nišikirik. Meil on pealinnas umbes 250000 eestlast ja sellest u 30–40 käib meie peakiriku eestikeelsetel teenistustel.

Nii et kurvalt pean ühest küljest tõdema, et kui ma praegu oleksin noormees ja peaksin oma elu mõtet otsima, sellega ka kirikut ja kus ristida, siis ma ei ole enam kindel, kas ma valiksin selle kiriku nii, nagu ma valisin selle 1991. aastal, mil see oli minu jaoks tõepoolest universaalne kirik kõikide inimeste jaoks Eestimaal.

Tulles tagasi veel kirikulõhe-eelsesse aega... Mäletan, kuidas piiskop Kornelius tegi mu üsna varsti diakoniks, ja tänu sellele oli mul võimalus olla tunnistajaks... Esiteks käia temaga paljudes eesti kogudustes: Saaremaal, Pärnus, Kihnus, Setumaal, Arussaares, Lelles, Tartus Uspenski vene koguduses; teisest küljest ta tegi mind referendiks, nii et ma olin protokollija piiskopkonna nõukogu koosolekul, mis toimusid enne Kuremäe kirikukogu, kuni Kuremäe kirikukoguni, ei, veel rohkem – kuni novembrikuise kirikukoguni, mis toimus katedraalis – need piiskopkonna nõukogu koosolekud toimusid eesti keeles, sest seal oli neli liiget lisaks piiskop Korneliusele: ülempreestrid Felix Kadarik, Emmanuel Kirss, Siimeon Kružkov ja Vladimir Zalipski. Kuna isa Felix ja isa Emmanuel ei osanud peaaegu üldse vene keelt, aga eelnimetatud vene preestrid olid kõik eesti ajal koolis käinud ja rääkisid vabalt eesti keelt, siis piiskopkonna nõukogu koosolekud käisid eesti keeles. Kuni selle novembrikuise täiskoguni, kus valiti uus ajutine sinod ja sinna uued liikmed.

Sealt juba hakkas see lõhenemine suurematesse mastaapidesse minema.

Nüüd natuke puudutaks ka varasemat ajalugu. Juba mitmed ettekanded märkisid, et autokefaaliat on kaks korda küsitud. Kõigepealt püha patriarh Tihhoni käest 1920. ja 1923. aastal Konstantinoopoli patriarhi Meletiose käest, kes tegelikult pettis Eesti delegatsiooni². Ta justkui sõnades lubas autokefaaliat; tegelikult ka paluti, et ta aitaks autokefaaliale leida tunnustust teistelt autokefaalsetelt kirikutelt, aga paraku

---

² EAÕK delegatsioon koosnes ainult metr. Aleksander (Pauluse) isikust (*toim. märkus*).

patriarh Meletios Konstantinoopolis võttis vene kiriku autonoomse osa endale ja andis sellele uue autonoomia³. Minu seisukohast on see autonoomse kiriku vargus või territooriumi vargus.

Metropoliit Aleksander aga, kui selle *Tomose* kätte sai, me teame, et terve suve olid arutelud, kuidas seda siis esitleda kirikurahvale... Minu arvates oleks võinud sellest loobuda ja pidada edasi läbirääkimisi: et meid kahjuks see ei rahulda, meie taotleme autokefaaliat. Ja võibolla kõik need edasised mured oleks meil praegu olemata. Selle Konstantinoopoli poolt antud autonoomia leppimisega ta tegelikult murdis oma vaimuliku vandetootust, mille ta oli andnud enne oma hirotooniat. Paratamatult aga toob töötuse murdmine kaasa armu suuremal või vähemal määral kaotuse ja paljud meie mured, minu arvates, sellest algasid. Oleks ta edasi taotlenud autokefaaliat, oleks võibolla kõik olnud hoopis teistmoodi.

Ma hakkangi jõudma oma põhi postulaadini – minu arvates tuleks küsida ka kolmandat korda autokefaaliat meie kirikule oma emakirikult Moskva patriarhaadist. Tuleks pidada läbirääkimisi teiste kogudustega Konstantinoopoli patriarhaadist ja kui nemad küsiksid siis oma „vanaemakirikult”... Arvata võib, et kohe ei anta. Ei saanud seda aastal 1920, ega ka 1923... Ilmselt praegu ka keegi kohe ei annaks, aga juba selles suunas liikumine, selle peale mõtlemine, selle eest palvetamine, see tähendaks juba mitut asja. Esiteks, meil endal tekiks perspektiiv kirikukorralduslikus küsimuses. Teiseks, algaksid sisulised läbirääkimised vendadega Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikust. Kolmandaks, see, mis on siis tulemus või tagajärg, mis ei peakski olema meie põhieesmärk, aga siis tõenäoliselt leebuksid meie suhted ka riigivõimudega. Sest see “Vene maailma”, *russkii miri* ideoloogia on väga hirmutav.

Esitan ka mõned arvud. Ühes varasemas ettekandes mainiti Tšehhi ja Slovaki kirikut, mis sai autokefaalia eelmisel sajandil. Praegu on täiesti võrreldavad meie kirikud. Tšehhis ja Slovakis kahe riigi peale kokku on 6 piiskoppi, kogudusi on tõesti neil palju rohkem – neil on 172 kogudust, aga liikmeid on neil kaks korda vähem kui meil Eestis õigeusklikke kokku. Tšehhi ja Slovaki kirikus on erinevatel andmetel 71000–75000 koguduse liiget. See on alla 1% elanikkonnast. Aga tasub meenutada, et aastal 1922 rahvaloenduse andmetel oli Eesti elanikkonnast 78% luterlasi, 19% õigeusklikke. Ja nüüd kaks aastat tagasi, 100 aastase vahega, luterlased on kahanenud 8 protsendile, mis on väga kurb tendents. Õigeusklikke aga on 16% – see on muidugi suures osas nõukogude aja immigratsiooni tulemus. Aga seda saab näha ka kui Jumala ettehooldust, et 16% elanikkonnast on õigeusklikud, mis minu seisukohast täiesti väärrib autokefaalia poole liikumist, autokefaalia peale mõtlemist.

---

³ Täpsemalt öeldes, ei andnud EAÕKile uut autonoomiat, vaid võttis oma Kohaliku Kiriku koosseisu varem omavas autonoomses staatuses (*toim. märkus*).

Veel mõned mõtted. Kuidas liikuda autokefaalia poole? Mis võiksid olla need sammud, kuidas selle poole liikuda? Toon kõrvalepõikena ühe näite püha Sofroni Sahharovi meetodist oma noori munkasid-nunnasid kasvatades, kes olid nagu rohelised, äsja pühitsuse saanud või äsja kuuletujaks saanud. Tema meetod oli selline, et kohe alguses tuleb näidata inimesele kristliku elu lõppeesmärki ehk siis jumalikustumist, pühaks saamist. Ja siis tuua inimene tagasi ja näidata, millised peaksid olema esimesed sammud selle patukahetsuse ja muutumise teel. Mina arvan, et samamoodi peaks kirikuelu korralduses olema. Et näha pikemat ja kõrgemat lõppeesmärki. Selle valguses tulla tagasi ja hakata siit tasapisi neid esimesi samme tegema.

Üks nendest sammudest võiks olla see, nagu Kristus ütleb, et “miks sa näed pindu oma venna silmas, aga palki oma silmas ei näe? <...> Tõmba palk oma silmast enne välja, siis näed ka pindu oma venna silmast välja võtta” (Mt. 7: 3–5). Ka meil tuleks alandlikult tunnistada, et selles kirikulõhenemises oli ka meie süüd. Kui kanooniliselt vaadata, siis jah, on selge, et seal pool rikuti kaanoneid, aga inimlikult ja eetilisel olid ka meie pool vead, alates paraku juhtimisvigadest, mille tunnistajaks ma olin igapäevaselt; alates personalivalikust, kus äsjapöördunud Henn Tosso pandi kogu majandusala juhatajaks kirikus. Lisaks olin paraku tunnistajaks, kuidas piiskop ei olnud võimeline isegi piiskopkonna nõukogu koosolekut juhatama, rääkimata kiriku täiskogu juhtimisest.

Olin tunnistajaks, kuidas piiskopkonna nõukogu laiendatud koosolekul vene preestrid avalikult sõimasid eesti preestreid nende seisukohtade pärast. Piiskop ei suutnud seda pidurdada ega korrale kutsuda. Selliste solvangute järel oli juba kohe selge, et need preestrid enam siia kirikusse ei suuda jääda koos neid nii rängalt solvanud ja sõimanud vene preestritega. Nagu igas abielulahutuses ei ole tavaliselt reeglit, et ainult üks pool on süüdi. Mõlemad pooled on milleski pattu teinud, kui abielu lõhki läheb. Nii ka minu arvates meie peaks endile tuhka natuke pähe raputama, oma vigu, eksitusi ja küündimatust kahetsema. See on esimene samm.

Teise sammuna tuleks alustada ikkagi suhtlemist kirikute esindajatega, nii piiskoppide kui preestritega, tuleks arutada seda sama, mida me täna oleme siin pikalt-laialt seletanud – omavahel tutvustada, samas leplikult ka neid kuulata. Meil oli hiljuti koolis hariduskonverents, kus üks praktiseeriv psühholoog ja õppejõud tegi väga hea ettekande kuulamisest kui tõsisest askeesist. Meil tuleks tõesti õppida kuulama kõiksugu seisukohti ja arvamusi. Vaid sellest saab tekkida diskussioon ja arutelu, kui me mitte ainult enda seisukohta ei tutvusta, vaid kui me teisi ka ikka kuulame.

Kolmandaks, selle diskussiooni ja suhtluse kaudu tuleks üritada seda usaldust taastada, mis on kaduma läinud viimase 30 aasta jooksul, võibolla on usaldamatus isegi süvenenud. Samas meeles pidades, nagu sai siin eelkõneleja poolt mainitud, et

nagu metropoliit Sergi Stragorotski ajal – ega siis kirikujuht ei ole veel kogu kirik, nii ka meie puhul – ega metropoliit Stefanus ei ole veel terve kirik. Tuleb ka arvestada, et neid, kes 90ndatel kirikulõhesse läksid, on seal alles ainult kolm: isa Ardalion Keskküla, isa Andreas Põld, isa Aleksander Sarapik. Kõik teised on hiljem pühitsetud ja paljud neist on väga avatud hoiakuga meie suhtes ja paljud ootavad, et seda olukorda saaks parandada omavahelises suhtlemises. Praegu ei ole aga armulaua osaduse taastamine ju seoses Ukraina kiriku probleemiga mõeldav muud moodi kui autokefaalia tingimustes.

Lõpetuseks lisan selle maise mõtte: et kui vaimne ühtsus, armulaua ühtsus, ja Jumal aidaku, administratiivne ühtsus on taastatud, siis need omandiprobleemid lahenevad iseenesest. Siis ka suhted meie riigiga. Ja lõpetaks Kristuse tsitaadiga: ”Otsige esiti Jumalariiki ja tema õigust, siis seda kõike antakse teile pealegi” (Mt. 6: 33).